

# بررسی و تبیین وضعیت علمی-فرهنگی مسلمانان هندوستان<sup>۱</sup>

محسن محمدی<sup>۲</sup>، مرتضی اشرفی<sup>۳</sup>

## چکیده:

هند کشوری است که به دلیل گستردگی فرهنگ و جغرافیا و تنوع ملت‌ها و ادیان آن، منحصر به فرد بوده و به نام «کشور ۷۲ ملت» معروف است. تمدن هند با تاریخ پنج هزار ساله، یکی از قدیمی‌ترین تمدن‌های جهان به شمار می‌رود. برآوردهای استراتژیک در خصوص رشد و توسعه هندوستان این کشور را سومین کشور برتر جهان در دهه آینده می‌داند. این کشور در زمینه‌های گوناگون در حال توسعه است و می‌رود تا پس از چین و آمریکا و پشت سر گذاشتن کشورهای اروپایی و شرق آسیا و روسیه به سومین قدرت جهانی تبدیل شود. مشاهده تنوع مذاهب موجود در هندوستان برای هر فرد نظاره‌گر و پژوهشگری، بسیار شگفت‌انگیز خواهد بود؛ چرا که جامعه هند تصویری از ناهمگونی و تضاد خواسته‌ها، تمایلات، مذاهب و فرهنگ‌ها می‌باشد. لذا هر نوع برنامه‌ریزی در حوزه توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نیازمند آینده‌نگری، تفکر راهبردی، انجام اقدامات و فعالیت‌های هدفمند، گسترده و عمیق و کنترل و اصلاح پیاپی است و منطقی‌اً نیازمند طراحی الگو، هدفگذاری و برنامه‌ریزی و آینده‌پژوهانه است که ما در این تحقیق به دنبال هدفگذاری و ارائه برنامه راهبردی بوده البته در قالبی توصیفی-تبیینی در جهت تبیین وضعیت علمی-فرهنگی شیعیان هندوستان هستیم.

**کلیدواژه‌ها:** مسلمانان، شیعیان، هند، اسلام‌گرایی، علمای هند، جمهوری اسلامی ایران

<sup>۱</sup> این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی مشترک نویسندگان در پژوهشکده مطالعات منطقه‌ای می‌باشد و هر دو مولف نویسنده مسئول محسوب می‌گردند. تاریخ دریافت: ۹۳/۴/۴ تاریخ تصویب: ۹۳/۵/۲۸

<sup>۲</sup> دانشجوی دکتری مطالعات انقلاب اسلامی، پژوهشگر پژوهشکده مطالعات منطقه‌ای، mohsen2941@yahoo.com

<sup>۳</sup> دکتری علوم سیاسی، پژوهشگر پژوهشکده مطالعات منطقه‌ای، mortezaashrafi110@yahoo.com

## مقدمه:

آمیختن قبایل آریایی که در حدود ۱۵۰۰ سال پیش از میلاد مسیح وارد هند شدند، با ساکنان دراویدی، فرهنگ سنتی هندوستان را خلق کرد. اعراب در اوایل قرن هشتم و ترک ها در قرن دوازدهم و سپس تجار اروپایی در اواخر قرن پانزدهم، وارد هندوستان شدند. در قرن نوزدهم، انگلستان تقریباً کنترل سیاسی تمام هندوستان را به دست گرفت. مبارزه بدون خونریزی علیه استعمار انگلیس به رهبری مهاتما گاندی و جواهر لعل نهرو در سال ۱۹۴۷، استقلال هند را به ارمغان آورد. به دنبال آن، شبه قاره تبدیل به ایالت سکولار هند و ایالت مسلمان کوچک تری با نام پاکستان شد.

اگرچه فرمانروایان مسلمان به صورت فاتحین به سرزمین هند وارد شدند، ولی جامعیت اسلام موجب پذیرش و استقبال هندیان از اسلام و مسلمین گردید و زمینه ای به وجود آمد که نه تنها اسلام در سرزمین هند پیشرفت سریع پیدا کرد، بلکه مسلمانان حدود هشتصد سال بر شبه قاره هند فرمانروایی کردند و هند به صورت یکی از پایگاه های اسلام و علوم و فنون اسلامی درآمد. امروزه نقش آموزش در تسهیل پیشرفت اجتماعی و اقتصادی کاملاً پذیرفته شده است. وجود امکانات آموزشی برای افراد جامعه و فعالیت این افراد در محیطی که دانش علمی و فنی به سرعت در حال تغییر و نو به نو شدن است، نقش اساسی و مهمی در رشد و پیشرفت این جامعه دارد. برآوردهای استراتژیک در خصوص رشد و توسعه هندوستان این کشور را سومین کشور برتر جهان در دهه آینده می داند. این کشور در زمینه های گوناگون در حال توسعه است و می رود تا پس از چین و آمریکا و پشت سر گذاشتن کشورهای اروپایی و شرق آسیا و روسیه به سومین قدرت جهانی تبدیل شود.<sup>۱</sup>

مسلمانان هند با جمعیت بیش از یکصد میلیون نفر دومین جمعیت بزرگ مسلمان

---

<sup>۱</sup> گزارشی با عنوان «داره امور جهانی ۲۰۲۵، در یک برهه حساس»، که در آن مؤسسه مطالعات امنیتی اتحادیه اروپا و شورای اطلاعات ملی آمریکا پیش بینی کرده است هند تا سال ۲۰۲۵ از یک کشور جهان سومی به سومین کشور قدرتمند جهان تبدیل خواهد شد.

در جهان را تشکیل می‌دهند؛ در خصوص جمعیت شیعیان آمارها متفاوت است برخی آمارهای نسبتاً موثق شیعیان را بالغ بر ۳۰ میلیون نفر می‌شمارد، این جمعیت سی میلیون از نظر کمی از جمعیت بسیاری کشورهای خاورمیانه و اروپایی بیشتر است، حال آنکه از نظر کیفی هم دارای سوابق تاریخی درخشان در گذشته و ظرفیت‌های مهم و قابل رشد و توسعه در وضع موجود است.<sup>۱</sup>

مسلمانان و شیعیان هندوستان گذشته تاریخی با شکوهی داشته و از جایگاه تأثیرگذاری برخوردار بوده‌اند ولی در وضعیت موجود به جمعیتی حاشیه ای و حتی در خطر موجودیتی و هویتی قرار گرفته‌اند. لذا دستیابی به نقش تأثیر گذار در آینده هندوستان نه تنها یک بایسته فرهنگی و اقتصادی است بلکه می‌توان آن را یک ضرورت هویتی دانست که فقدان آن موجودیت شیعیان را نشانه رفته است. آیین هندوئیسم که از سوی دولت حمایت می‌شود و آیین سیک به عنوان رقبای برون دینی و تفکر وهابیت به عنوان رقیب درون دینی، موجودیت و هویت شیعیان را نشانه گرفته‌اند و تلاش گسترده ای را برای جذب، تضعیف یا حذف، شیعیان به عمل می‌آورند. از این رو باید مدل مناسبی جهت تبیین چگونگی حفظ و پیشرفت علمی مسلمانان و شیعیان هندوستان ارائه شود. ارائه چنین مدلی نیازمند شناخت همه جانبه از مسلمانان و شیعیان این کشور است که تحقیق حاضر نیز برای این منظور انجام شده است.

## ۱- توصیف وضعیت دینی- فرهنگی جامعه هند

### ۱-۱- ادیان:

هندوستان، مهد دین‌های بزرگ و در برگیرنده بخش عظیمی از پیروان ادیان جهان همچون، هندو، بودایی، مسیحیت، زرتشتی، اسلام و... است.<sup>۲</sup> در این کشور هر یک از

۱. کل جمعیت هند حدود یک میلیارد نفر است که از این تعداد مسلمانان اهل سنت ۹ درصد و شیعیان ۳ درصد و بقیه را پیروان ادیان دیگر تشکیل می‌دهند (دایره المعارف بریتانیکا ۲۰۰۲، نسخه دولوکس)

۲. مشیر الحسن، جنبش اسلامی و گرایش‌های قومی در مستعمره هند، ترجمه حسن لاهوتی، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی استان قدس رضوی، ۱۳۶۷، ص ۱۸.

پیروان ادیان، فرهنگ، زبان و عبادتگاه خود را داشته و با تعصبی خاص همراه با احترام به دیگر فرقه‌های مذهبی، آداب و سنت‌های مذهبی شان را پاس می‌دارند. وجود مسجدی در کنار بتکده و کلیسایی در کنار کنیسه، امری عادی تلقی شده و تنها حیرت گردشگران خارجی را بر می‌انگیزاند، بر همین اساس، تفاوت‌های فاحشی که در آداب و رسوم، ازدواج و سبک زندگی مردمان هند دیده می‌شود، ناشی از همین تفاوت ادیان و تنوع تشریفات مذهبی است.<sup>۱</sup>

### ۱-۱-۱. جامعه متکثر دینی و بسترهای قانونی:

هندوستان کشور دین‌های گوناگون است که در آن مذهب "هندو" از اکثریت برخوردار می‌باشد. بعد از هندو ها، به لحاظ جمعیتی، به ترتیب مسلمانان، مسیحیان، سیک‌ها و سایر مذاهب قرار دارند.<sup>۲</sup> قانون اساسی کشور هند، متعهد به تساوی حقوق شهروندان است و بر اساس آن، دولت این کشور موظف است از حقوق گروه‌های اقلیت در این کشور، در مسائلی از جمله زبان، دین و فرهنگ، حمایت نموده، از آنها پشتیبانی نماید و این حقوق را به رسمیت بشناسد. در اعلامیه‌ی حقوق بشر سازمان ملل متحد در مورد اقلیت‌های ملی، نژادی، دینی و زبانی تصریح شده است که ارتقاء و حمایت از حقوق این اقلیت‌ها در ثبات سیاسی و اجتماعی کشورهایی که این اقلیت‌ها در آن زندگی می‌کنند، نقش دارد. توجه به آمال و آرزوها و حمایت از حقوق آنها، مصلحت تساوی حقوق و شان و منزلت تمامی انسان‌ها بوده و موجبات مشارکت تمام اقشار جامعه را در فرایند پیشرفت و توسعه فراهم می‌آورد. این مسئله همچنین باعث کم شدن فشار و بحران‌های موجود در روابط بین افراد و گروه‌های مختلف می‌گردد. این عوامل، شاخص‌هایی تعیین‌کننده در برقراری ثبات و ایجاد صلح و آرامش در جامعه می‌باشند. تمام کشورهای توسعه یافته و بیشتر کشورهای در حال توسعه، تاکید

<sup>۱</sup> عرفان اصغر، سفر به سرزمین هزار آیین، گزارش سفر آیت الله مصباح یزدی به هندوستان، قم، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۷، ص ۲۷.

<sup>۲</sup> محمد تقی جمشیدی بروجردی، ملی‌گرایی هندو، تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول، ۱۳۷۹، ص ۶.

خاصی بر توجه به علایق و سلائیق گروه‌های اقلیت در جامعه دارند. از این رو، در تمام کشورها، اعتماد و اعتقاد گروه‌های اقلیت به عملکرد بی طرفانه دولت در مسائل، گواهی بر عادل بودن آن دولت می‌باشد.<sup>۱</sup>

در مقدمه قانون اساسی هندوستان که در سال ۱۹۴۹ جنبه عملی پیدا کرد و در سال ۱۹۵۰ عملاً اجرا شد؛ آمده است: ما مردم هندوستان به صورت رسمی و با اعتقاد کامل کشوری دارای حکومت جمهوری، حاکمیتی مطلق، سوسیالیستی، سکولار و دموکراتیک را بنیان می‌گذاریم. در این جمهوری تمام شهروندان از عدالت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، آزادی اندیشه، بیان، اعتقاد، ایمان و عبادت برخوردار بوده و در فرصت‌ها و موقعیت‌ها با یکدیگر برابر و از وحدت و همگرایی بهره مند می‌باشند.<sup>۲</sup>

#### ۱-۲. جایگاه مذهب در هند

همه احزاب سیاسی هند سکولاریسم را قبول کرده‌اند و آن را بدون دانستن معنای آن در جاهای مختلف استفاده می‌کنند. سکولاریسم و پلورالیسم هرگونه تأثیر گذاری اعتقادات مذهبی یک فرد یا جامعه‌ای را بر گروه دیگری نفی می‌کند و هر دو خواستار جدایی دین از سیاست هستند. هر دو دغدغه آن دارند که گروهی به واسطه اعتقادش بر گروهی دیگر غلبه پیدا نکند و هر گونه خط ارتباط بین مذهب با حکومت قطع شود. پلورالیسم ایده‌ای است که همه مذاهب را مساوی دانسته ولی سکولاریسم اندیشه‌ای است که می‌پندارد اعتقادات مذهبی در کشور باشد اما مورد توجه و تأثیر گذار بر حکومت نباشد و در حوزه شخصی باقی بماند. بدین گونه با پذیرش هر کدام به این نتیجه می‌رسیم که بایستی دین از سیاست جدا باشد.<sup>۳</sup>

کنگره ملی هند نیز جدایی دین از سیاست را قبول کرده است و حتی افرادی همچون گاندی و نهرو نیز بر آن صحنه گذارده‌اند. برای نهرو هیچ مذهبی درست نیست و باید کشور و حکومت از آن پرهیز کند. اما برای گاندی همه مذاهب درست هستند

<sup>۱</sup>. آواستی، اس، اس؛ پیشین، ۱۳۸۶، ص ۱۰۰ الی ۱۰۳

<sup>۲</sup>. همان، ص ۳۳.

<sup>۳</sup>. [www.mumbai.icro.ir/index.aspx](http://www.mumbai.icro.ir/index.aspx) به نقل از پایگاه اطلاع رسانی:

ولی حکومت باید از تاثیر مذهب محفوظ بماند و نباید از هیچ مذهبی پشتیبانی کند. پس تفاوت بین سکولاریسم و پلورالیسم تنها در دید و نگرششان نیست. در حقیقت دوران نهر و گاندی جزو دوران طلایی حکومت هند محسوب می شود، که به دلیل نگرش و دیدگاههای سکولار هردوی آنها بود. آنها تنها در تعبیر معنی سکولاریسم دچار تفاوت نگرش بودند. برای نهر و مذهب فقط برای گذشته و آینده تعریف می شد و افیونی بود که مردم را به سوی عقب سوق می داد. ولی در دوره گاندی همه مذاهب به یک گونه تعریف می شدند و هیچ تفاوتی بین آنها وجود نداشت و تنها می بایست با احترام به مسائل آنان پرداخت. گاندی، نهر و را به سبب نفی اعتقادات مذهبی نقد می کرد و مذهب را مایه رشد سیرت و مسائل اخلاقی فردی عنوان می کرد. اما نهر و مذهب را مایه بدبختی و پایمال کننده آمل و آرزوها می دانست.<sup>۱</sup>

#### ۱-۳. دین در قوانین و مقررات هندوستان

قانون اساسی هند، اشاره ای به مذهب رسمی کشور نداشته و به دولت های ایالتی اختیارات گسترده ای اعطا کرده است و در آن، احکام قانون فردی جداگانه درباره مسلمانان، مسیحیان و هندوها وجود دارد. هند یکی از دموکراتیک ترین کشورهای دنیاست و بزرگ ترین دموکراسی دنیا را دارد. این کشور از نظر سیاسی دارای فضای باز است و در آن آزادی های سیاسی و مذهبی در سطح بسیار بالایی وجود دارد؛ به طوری که ادیان و فرق مذهبی گوناگون، دارای آزادی عمل هستند و از این نظر در دنیا بی نظیر است.

«جدایی دین از سیاست و رویکرد سکولار یکی از اصول عمده قانون اساسی هند است. این تفکیک به مفهوم برابری و احترام قائل بودن برای تمامی مذاهب و ادیان است. قوانین و مقررات دولتی فارغ از هرگونه گرایش به سمت مذهب است و قوانین وضع شده نیز فقط به شکلی هستند که مغایر با آزادی مذاهب نباشند و مذهب خاصی را هم در نظر نداشته باشند»<sup>۲</sup>.

<sup>۱</sup>. پایگاه خانه فرهنگ جمهوری اسلامی ایران در بمبئی هند، به نقل از روزنامه ایندین اکسپرس مورخ ۱۱ اکتبر ۲۰۱۳.

<sup>۲</sup>. ر.ک: هند، ۱۳۶ - ۱۳۵.

فضای اجتماعی و فرهنگی جامعه‌ی هند برای مسلمانان این کشور چندان مناسب نبوده و مسلمانان همواره در این فضا احساس خطر کرده‌اند. حس نامطلوب بودن محیط و جامعه برای مسلمانان در بسیاری از مسائل و موضوعات قابل درک است، بویژه در روابطی که مسلمانان با سایر جوامع اجتماعی-دینی داشته و نیز در نوع درک و تفسیر متفاوت این روابط. یکی از جنبه‌های این روابط، حس میهن پرستی می‌باشد. مسلمانان متحمل فشار دو جانبه‌ای در جامعه هستند؛ از یک طرف به آنها لقب "دشمنان ملت" می‌دهند و از طرفی آنها را "افرادی که نیازهایشان مورد توجه قرار گرفته شده است" می‌نامند. با اینکه مسلمانان زمان بسیاری نیاز دارند تا اثبات نمایند که "دشمنان ملت" و "تروریست" نیستند، لیکن این بدان معنا نیست که مسئله‌ی توجه به نیازهای مسلمانان، منجر به میزان پیشرفت‌های مورد نظر در جامعه‌ی مسلمانان نشده است. بطور کلی، مسلمانان از این مسئله شکایت دارند که نه تنها بخش‌های خاصی از جامعه به آنها با شک و تردید به آنها می‌نگرند، بلکه موسسات اجتماعی و سازمانهای دولتی نیز اینگونه هستند. این مسئله باعث سرخوردگی، انفعال و افسردگی مسلمانان می‌گردد. همچنین بسیاری معتقدند که رسانه‌های جمعی نیز تمایل دارند تا این تصویر کلیشه‌ای و یکنواخت از مسلمانان را در دیدگاه همگان جاودانه کنند.

لذا در ماده ۲۸ قانون اساسی هند، تعلیمات مذهبی در هر مؤسسه دولتی ممنوع است؛ بر مبنای چنین قانونی و از آنجایی که دین رسمی و دولتی در هند مشخص نشده، نهادهای دینی دولتی به طور مشخص وجود ندارند. بنابراین، دولت از تأسیس نهادهای دینی طبق قوانین هند منع شده است.<sup>۱</sup>

#### ۱-۲- تاریخچه مسلمانان هند

ماجرای ورود اسلام به سرزمین هند، پیچیدگی‌ها و ابعاد خاص خودش را دارد. درباره ریشه‌های ظهور تشیع در هند روایت‌های مختلفی وجود دارد. برخی از این روایت‌ها که از جانب دینداران عنوان می‌شوند، ریشه‌های تشیع هندی به دوران امامت

<sup>۱</sup> ر.ک: کتاب هند، انتشارات وزارت امور خارجه، ص ۱۳۶.

و شاگردان امام صادق و گاه نیز به برخی از طرفداران امام حسین در کربلا منصوب شده اند. از لحاظ اجتماعی و تاریخی حضور تشیع در هند منوط به حضور اجتماعی و تاسیس نهادهای شیعی موثر بر جامعه هندی است. بر این اساس می‌توان ورود مهاجران و تجار شیعی به جنوب هند را سرآغاز این جریان دانست. یکی از پرسش‌های بنیادین درباره تشیع در هند این است که علی‌رغم آنکه تشیع در جنوب هند توانسته بود مدت طولانی‌تری حضور پیدا کند و سه سلسله محلی را در آنجا تشکیل دهد، اما شکوفایی فرهنگ و اندیشه شیعی و تولیدات فکری و مذهبی این اجتماع نه در جنوب هند، بلکه در شمال هند و منطقه اوده رخ داد.<sup>۱</sup>

در آستانه ورود مسلمانان به این سرزمین، حکومت در دست راجپوت‌ها بود و یک نهاد فئودالی نا متمرکز از نظر سیاسی و نظامی، اهرم‌های قدرت را در دست داشت. بنابراین یک انسجام سیاسی متمرکز و یکپارچه در سراسر هند وجود نداشت. در این دوره، هند هنوز درگیر جنگ مذهبی بین بوداییان و هندوهای مورد حمایت راجپوت‌ها بود. اگر چه در بسیاری مناطق دین هندو بر بودایی چیره شده بود، اما آثار خرد کننده جنگ مذهبی هنوز در جامعه هند دیده می‌شد.<sup>۲</sup>

شناخت یک سرزمین و ثروت و موقعیت مناسب آن عاملی است که مردمی را به فتح آن سرزمین بر می‌انگیزد؛ علت بیشتر لشکرکشی‌ها، دست‌یابی به قدرت، ثروت و موقعیت مناسب یک کشور است.

اعراب از گذشته دور با سرزمین هند آشنایی داشتند. روابط شبه قاره هند با اعراب، ریشه در عهد سومریان دارد. در ایام باستان، بین عربستان به ویژه یمن و حضرموت و سند و سواحل مالابار روابط بازرگانی وجود داشت. مناسبات بازرگانی میان هند و کشورهای عربی، چون عربستان، فلسطین و مصر از روزگاران بسیار قدیم رواج داشته است و اعراب در تجارت میان شرق و غرب نقش عمده‌ای داشتند. خان بهادر فضل الله لطف الله فریدی

<sup>۱</sup>. یاسمن باری، علت حمله مسلمانان به هند به نقل از پایگاه اینترنتی <http://parssea.org>

<sup>۲</sup>. همان.



در فرهنگ جغرافیایی بمبئی می‌نویسد که اعراب قبل از ظهور اسلام در چول، کالیان و سوپارا اقامت داشتند. در روزگار آگاتار سیدها، اعراب در گروه‌های بسیار در کرانه‌های مالابار زندگی می‌کردند و بومیان مذهب آنان را اختیار کرده بودند. احتمالاً اعراب مذهب صابئی داشتند. بازرگانان عرب در مسیر خود به طرف چین از ساحل کورومانندل می‌گذشتند و هنوز هم آثاری از اعراب قبل از اسلام در کانتون به چشم می‌خورد.

دین اسلام قرن‌ها قبل از حمله مسلمانان، به هند راه یافت. تماس‌های بازرگانی میان دنیای عرب و هند رو به افزایش بود. مسافران از دو سو در رفت و آمد بودند و این تماس‌ها و مبادلات فراوان موجب می‌شد هندی‌ها با مذهب جدید عرب‌ها آشنا شوند.<sup>۱</sup> به تدریج مبلغان مذهبی مسلمان به هند آمدند و به نشر مذهب جدید پرداختند و مورد استقبال نیز قرار گرفتند.<sup>۲</sup>

### ۱-۳. فشار استعمار انگلیس بر مسلمانان هند

اسلام با گسترش در هندوستان فشار استعمار غرب را بر دوش خود احساس کرد و در سال ۱۸۷۵م استعمار بریتانیا با فائق آمدن بر رقیبان و کوتاه کردن دست شرکتهای پرتغالی، هلندی و فرانسوی میدان را برای استعمار و استثمار هند خالی دید و با تبعید امپراتوری مغول به برمه (میانمار) در هند نفوذ کرد و تا سال ۱۹۴۷م حکمران بریتانیایی برای هند منصوب شد که از ناحیه دولت انگلیس بر آن سرزمین حکومت می‌کرد.<sup>۳</sup>

در این سال ویکتوریا ملکه انگلیس تاج امپراتوری هند را بر سر گذاشت و در سال ۱۸۷۷م خود را قیصر هند خواند لذا زمانی که بریتانیا تشبثات استعماری خود را آغاز کرد، با مخالفت مسلمانان مواجه شد. بدین ترتیب، از همان آغاز، سلطه انگلیس بر هند

<sup>۱</sup>. یاسمن یاری، علت حمله مسلمانان به هند به نقل از پایگاه اینترنتی <http://parssea.org>، همچنین رجوع شود به آرنولد، توماس، تاریخ گسترش اسلام، ترجمه ابوالفضل عزتی، ج ۱، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۸. همچنین بنگرید به غلام رضا گلی زواره، سرزمین اسلام، شناخت کشورهای اسلامی و نواحی مسلمان نشین جهان، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷، ص ۱۹۲ تا ۱۹۷.

<sup>۲</sup>. محمود رضا برازش، آشنایی با کشورهای جهان، هند، مشهد، انتشارات آفتاب هشتم، چاپ دوم، ۱۳۸۸، ص ۲۶ و ۲۷. همچنین رجوع شود به یاسمن یاری، علت حمله مسلمانان به هند، به نقل از پایگاه اینترنتی <http://parssea.org>

<sup>۳</sup>. ضابطه، حیدر رضا، نقش علمای ایران در ترویج شیعه در هند، مجله مشکوه، شماره ۸۷

برای مسلمانان به مفهوم زدوده شدن نفوذ سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و مذهبی آنها بوده است. این شیوه امحا به ویژه پس از شکست انقلاب سال ۱۸۵۷ میلادی که منجر به سقوط امپراتوری مغول گردید با اسلوب بسیار معینی پی گرفته شد. مسلمانان هند (اعم از شیعه و سنی) از زمان برپایی سیادت استعماری نوین انگلیس، خود را در شبه قاره هند هرچه بیشتر حاشیه نشین یافتند. انگلیسی‌ها در اداره امور هند به چنان گستره ای هندوها را برتری دادند که در آغاز قرن حاضر مسلمانان اغلب زمینه‌های نفوذ یک هزار ساله خویش را از کف دادند.<sup>۱</sup>

#### ۴-۱. نقش مسلمانان در استقلال شبه قاره هند

در خلال سلطه گری بریتانیا، مسلمانان می‌کوشیدند تا هند را از این هجوم استعماری نجات دهند. انگلستان در بدو ورود به سرزمین هند، از قدرت مسلمانان در هراس بود؛ لذا تلاش می‌کرد با تفرقه و تشتت و ایجاد نفاق عزت مسلمانان را مخدوش کند. اما رفته رفته ملت هند به آشفشانی تبدیل شد که رهبران مسلمان همچون مولانا ابوالکلام آزاد، مولانا محمدعلی شوکت علی و گاندی، رهبر هندوها در انفجار آنان موثر بودند. در این خروشها و قیامها مسلمانان هدف عالی تری داشتند و آن به دست آوردن آزادی کامل و خروج بی‌قید و شرط استعمار انگلیس از هند بود و در واقع نخستین بانیان این نهضت، مسلمانان بودند. محمدعلی جناح، قائد اعظم و موسس پاکستان برای آن که پیروزی زودتر و با قدرت بیشتری به نتیجه برسد، در اتحاد مسلمانان و هندوها می‌کوشید. تداوم این مبارزات سرانجام در سال ۱۹۴۷ دولت بریتانیا را تسلیم خواست بر حق مردم مبنی بر اعطای استقلال هند کرد. رواج دین اسلام در هندوستان به ۲ دلیل بسیار مهم و عمده بود. اول آن که اسلام تنها عامل برتری انسانها را تقوا و اعتقاد و عمل به آن می‌دانست. در حالی که یکی از نقاط ضعف دین هندو وجود سلسله مراتب طبقاتی در آن بود، دیگر آن که روحانیت و مقام آن منحصر به طبقه خاصی نبود.<sup>۲</sup>

۱. علی کتانی، اقلیت‌های مسلمان در جهان امروز، ترجمه محمد حسین آریا، تهران، امیر کبیر، چاپ دوم، ۱۳۸۳، ص ۱۹۱ تا ۱۹۳.

۲. اکرم آذریون، ورود اسلام در شبه قاره هند، روزنامه جام جم شماره ۱۷۷۸.

با این حال جهد و جد بریتانیا در انهدام نفوذ مسلمانان، همزمان با تجدید حیات نوینی در میان آنها شد. اما این تلاش برای تجدید حیات نتوانست همپشتی کافی از سوی اکثریت هندو برای نگاهبانی از هویت و فرهنگ و مذهب مسلمان کسب کند، از این رو بسیاری از مسلمانان استقلال نواحی مسلمان نشین را ترجیح دادند. این عمل منتج به ایجاد پاکستان و سرانجام انشعاب آن به دو کشور بنگلادش و پاکستان شد. از سوی دیگر، اوضاع مسلمانان ساکن آن نواحی که اکثریت هندو داشت و تشکیل جمهوری هند را داد از زمان استقلال این کشور دارای فراز و نشیب هایی بوده است. به ویژه قضیه کشمیر تاسف بسیار به بار آورده است. در اینجا کشوری که اکثریت قریب به اتفاق آن مسلمان هستند، بیش از دو سوم آن تحت سلطه هند قرار دارد. قضیه کشمیر هنگامی به سرانجام می رسد که خواسته مردم درباره آینده خودشان همچنان که به کرات در قطعنامه‌های سازمان ملل حتی در آغاز با موافقت خود هند آمده است، در نظر گرفته شود.<sup>۱</sup>

## ۲. ویژگی‌های ظاهری مسلمانان هند:

یکی از مسائل عمده و اصلی در مورد مسلمانان هند، شناخته شدن آنها به عنوان "مسلمان" در فضاهای اجتماعی می باشد. شناخته شدن به عنوان یک مسلمان برای بسیاری از آنها مشکل زا و مسئله ساز است. از نشانه‌های مسلمانان که باعث شناخته شدن آنها در جامعه‌ی هند می گردد، می توان به برقع، حجاب، چادر و یا هر چیزی که باعث پوشیده بودن زنان از مردان باشد، اشاره کرد، ریش گذاشتن و کلاه آفتابی هندی ساخته شده از گیاهی سیاه رنگ، باعث توجه عموم مردم به آنها در جامعه شده است. این ویژگی‌های ظاهری مسلمانان هند باعث شده‌اند تا جامعه مسلمان معمولاً توسط مردم هند مورد تمسخر و استهزاء قرار گیرند و بعلاوه موجبات عدم اطمینان و نوعی تردید در روابط با آنها را موجب شده‌اند. مردان مسلمان که ریش می گذارند و کلاه مخصوص گفته

<sup>۱</sup>. علی کتانی، پیشین، ص ۱۹۱ تا ۱۹۳.

شده را بر سر می‌گذارند اغلب در فضاها و اماکن عمومی مانند پارک‌ها، ایستگاه‌های راه آهن و بازارها مورد بازجویی قرار می‌گیرند. زنانی که در نشست‌های کمیته شرکت می‌کردند و نظرات خود را به کمیته ارائه می‌دادند بیان می‌کردند که داشتن حجاب باعث شده است تا زنان مسلمان نتوانند براحتی در مشاغل عمومی و دولتی مشغول بکار شوند. زنان مسلمانی که پوشش مرسوم خود را مراعات می‌کنند همواره از برخورد بد و غیر مودبانه‌ی مردم با آنها در بازارها، بیمارستان‌ها، مدارس و ایستگاه‌های اتوبوس و خط آهن و غیره شکایت دارند. ویژگی‌های ظاهری مسلمانان هند همچنین باعث شده تا فرزندان آنها در موسسات آموزشی خوب و مناسب نیز پذیرفته نشوند. این مسئله باعث شده است تا تعدادی مدرسه مختص مسلمانان تاسیس شوند که به گفته‌ی مسئولین بعضی از این مدارس، تنها مرکز ارائه‌ی آموزش مناسب برای مسلمانان همین مدارس هستند. اکثر مسلمانان تمایل دارند تا فرزندان خود را به مدارس دولتی و عمومی بفرستند. باید به این مسئله نیز توجه کرد که اگرچه تاسیس مدارس و موسسات اسلامی مختص مسلمانان بر طبق قانون اساسی کشور هند، حق مسلم مسلمانان است، لیکن این گزینه تنها گزینه‌ی موجود پیش روی مسلمانان نیست.

### ۳- تقسیم بندی مذهبی مسلمانان:

از نظر مذهبی، مسلمانان هند به دو گروه عمده اهل سنت و شیعه تقسیم بندی می‌شوند که حدود ۲۵ تا ۳۰٪ از کل جمعیت مسلمانان را شیعیان تشکیل می‌دهند و بقیه سنی مذهب‌اند و غالب اهل سنت هند، همانند پاکستان و افغانستان، حنفی مذهب‌اند. این در حالی است که نخستین فاتحان هند، غزنویان شافعی مذهب بوده‌اند. اکثریت جمعیت اهل سنت را اقوام بریلوی تشکیل می‌دهند که به لحاظ اعتقادات دینی، به شیعیان بسیار نزدیک‌اند؛ زیرا محب اهل بیت پیامبر(ص) می‌باشند و به این مسئله عشق زیادی دارند و ده‌ها مجله دارند که در ماه محرم به اسم اهل بیت(ع) چاپ می‌شود.

### ۳-۱. آمار مسلمانان هند:

هندوستان بیش از یک میلیارد نفر جمعیت دارد و به‌زودی جمعیتش از چین هم بالاتر

می‌رود. هند دومین کشور پرجمعیت دنیا است و قریب به یک ششم جمعیت جهان را در خود جای داده است. مذاهب و فرق اسلامی در هند عبارتند از: اهل سنت (حنفی) اعم از اهل حدیث، بریلوی‌ها، دیوبندی‌ها و نیز شیعه اثناعشری، بهره، قادیانی‌ها و خوجه، اما مناطق اصلی مسلمان‌نشین در هند شامل جامو و کشمیر، کلکته، لکنهو، دهلی، احمدآباد، گجرات، بنگلور و ... می‌باشد. مسلمانان در هند دارای قوانین اجتماعی خاص خود برای اداره امور همچون ازدواج، طلاق و ارث هستند. عده کمی از کودکان مسلمان به مدرسه می‌روند و عده زیادی از آنان نیز تحصیل را نیمه تمام گذاشته به مشاغل آزاد کوچک روی می‌آورند.<sup>۱</sup>

### ۲-۳. پراکندگی جغرافیایی مسلمانان در هند

جمعیت مسلمانان در هند بیش از جمعیت مسلمان دیگر کشورها، جز اندونزی و بنگلادش و پاکستان است که این جمعیت مسلمان در ایالت‌های مختلف هند ساکن هستند. ایالت اوتارپرادش که از نظر وسعت چهارمین ایالت هند محسوب می‌شود و جمعیت آن ۲ برابر جمعیت بزرگترین ایالت هند، مادیاپرادش است. بیشتر جمعیت مسلمان هند در این ایالت سکنی دارند. تقریباً ۲۲,۴۸ درصد از مسلمانان هند در این ایالت مسلمان‌نشین هند محسوب می‌شود. حدود ۱۴,۹۴ درصد مسلمانان هند در این ایالت زندگی می‌کنند. ایالت بیهار، سومین ایالت مسلمان‌نشین هند است و ۱۲ درصد از مسلمانان هند در این ایالت سکنی دارند. در دیگر ایالت‌ها و مناطق هند نیز مسلمانان ساکن هستند و در نهایت کمترین تعداد افراد مسلمان هند در ایالت میرزوارم زندگی می‌کنند.<sup>۲</sup>

در ابتدای قرن بیستم، جمعیت مسلمان در حدود ۳۰ میلیون نفر بود؛ تا سال ۱۹۲۱ رشد این جمعیت به آهستگی صورت گرفت و از سال ۱۹۲۱ به بعد رشد جمعیت مسلمان هند همانند رشد کلی جمعیت در این کشور بطور مناسب و در حد تعادل بوده است. تفکیک و تقسیم بندی مناطق باعث مهاجرت انبوه در کشور شد و در سال ۱۹۶۱

<sup>۱</sup>. نکات استخراج شده از مصاحبه با طلاب هندی جامعه المصطفی (ص). پژوهشکده مطالعات منطقه ای، تابستان ۱۳۹۳.

<sup>۲</sup>. اکرم آذریون، ورود اسلام در شبه قاره هند، روزنامه جام جم شماره ۱۷۷۸.

که این مهاجرت‌ها تقریباً به پایان رسیدند جمعیت مسلمان هند ۴۷ میلیون نفر شده بود یعنی ۱۰ درصد کل جمعیت ۴۳۹ میلیونی کشور. بر اساس نتایج بدست آمده از آخرین سرشماری کشوری که در سال ۲۰۱۰ میلادی صورت گرفت، از بین ۱۰۲۹ میلیون نفر جمعیت کل کشور هند، ۱۳۸ میلیون نفر را مسلمانان تشکیل می‌دادند. جمعیت هند بعد از سال ۱۹۶۱ رشدی سریع داشته است بطوریکه رشد سالانه‌ی این جمعیت تا دهه‌ی ۹۰ (۱۹۹۰)، ۲ درصد بوده است یعنی در دهه ۲۰ درصد (در چهار دهه‌ی بین سالهای ۱۹۶۱ تا ۲۰۰۱). این رشد جمعیتی تقریباً یکنواخت بوده است و در اواخر قرن این رشد با کاهش مواجه شده است. در این چهار دهه‌ی بین سالهای ۱۹۶۱ تا ۲۰۰۱، جمعیت کشور بیش از دو برابر شده است یعنی از ۴۳۹ میلیون نفر به ۱۰۲۹ میلیون نفر رسیده است و رشد جمعیتی کشور ۱۳۴ درصد بوده است.<sup>۱</sup>

همانگونه که پیش از این هم اشاره شد، در دهه‌ی ۹۰ با کاهش در رشد جمعیت هند مواجه بودیم یعنی رشد ۲۳/۹ درصدی جمعیت بین سالهای ۱۹۸۱ تا ۱۹۹۱ در دهه‌ی ۹۰ به ۲۱/۵ صد کاهش یافته است. این کاهش در رشد جمعیت هندوها و مسلمانان نیز وجود داشته است که در مورد مسلمانان این کاهش به مراتب بیشتر بوده است.

درصد جمعیتی مسلمانان در ایالات و مناطق هند بسیار متنوع بوده به صورتی که ایالات لاکشادویپ، جامو و کشمیر، آسام، کرالا، بنگال غربی، اوتراپرادش و بیهار هر کدام با ۹۶، ۶۷، ۳۱، ۲۵، ۲۵، ۱۸ و ۱۸ درصد جمعیت نسبت به سایر گروه‌های مذهبی دارای بیشترین نسبت جمعیتی مسلمان می‌باشند و ایالت‌های میزورام، سیکیم، چتیشگر، هیمآچال پرادش، نکالند، اروناچال پرادش و پنجاب با درصد جمعیتی مسلمان ۱ تا ۳ درصد، کمترین جمعیت مسلمان را در مقایسه با سایر گروه‌های مذهبی در خود جای داده‌اند.<sup>۲</sup>

<sup>۱</sup>. ر.ک: تحلیل و ارزیابی گزارش کمیته ساچر از وضعیت اجتماعی، اقتصادی و آموزش جامعه‌ی مسلمانان هند، سال ۲۰۰۶ میلادی.

<sup>۲</sup>. نوذر شفیی، مذاهب در هند، مندرج در وبلاگ <http://drshafiee.blogfa.com>

آمار جمعیت مسلمانان در ایالت‌های مختلف هند به ترتیب درصد و جمعیت (۲۰۱۲ میلادی):<sup>۱</sup>

ردیف	ایالت	جمعیت	درصد
۱	لاکشادومیپ	۵۷/۹۰۳	۹۵/۴۷
۲	جامو و کشمیر	۶/۷۹۳	۶۶/۹۷
۳	آسام	۸/۲۴۰/۰۰۰	۳۰/۹
۴	بنگال غربی	۲۰/۲۴۰/۰۰۰	۲۵/۲۵
۵	کرالا	۷/۸۶۳/۰۰۰	۲۴/۷
۶	اتراپردش	۳۰/۷۴۰/۰۰۰	۱۱/۹۲
۷	بیهار	۱۳/۷۲۲/۰۰۰	۱۶/۵
۸	چهارخند	۳/۷۳۱/۰۰۰	۱۳/۸۵
۹	کارناتاكا	۱/۰۱۲/۰۰۰	۱۱/۹
۱۰	اتراچال	۶/۴۶۳/۰۰۰	۱۱/۹۲
۱۱	دهلی	۱/۶۲۳/۰۰۰	۱۱/۷
۱۲	مهاراشترا	۱۰/۳۷۰/۰۰۰	۱۰/۶
۱۳	آندراپردش	۶/۹۸۶/۰۰۰	۹/۱۶
۱۴	گجرات	۴/۵۹۲/۰۰۰	۹
۱۵	مانی پور	۱۹۰/۰۰۰	۸/۸۱
۱۶	راجستان	۴/۷۸۸/۰۰۰	۸/۴
۱۷	آندامان و جزایر نیکوبار	۲۹۰/۰۰۰	۸/۲۲
۱۸	تری پور	۲۵۴/۰۰۰	۷/۹
۱۹	دامان و دیو	۱۲/۰۰۰	۷/۷
۲۰	گوآ	۹۲/۰۰۰	۶/۸

<sup>۱</sup>. آمار از منابع زیر استخراج شده:

- سایت CIA (۲۰۱۴) به آدرس اینترنتی [www.cia.gorlibrary](http://www.cia.gorlibrary)
- سایت Nation Master در سال (۲۰۱۴) به آدرس اینترنتی [www.hatiumaster.com/country](http://www.hatiumaster.com/country)
- سایت religiousfreedomlib در سال (۲۰۱۲) به آدرس اینترنتی [www.religiousfreedomlib](http://www.religiousfreedomlib)
- سایت religiousintelligence در سال (۲۰۱۰) به آدرس اینترنتی [www.\\_\\_\\_\\_.co.uk](http://www.____.co.uk)
- سایت swivel در سال (۲۰۰۷) به آدرس اینترنتی [www.swivel.com](http://www.swivel.com)
- سایت ویکیپدیا (در سال ۲۰۱۳): آدرس اینترنتی [www.Fa.wikipedia.org](http://www.Fa.wikipedia.org)

۶/۳	۳/۸۴۱/۰۰۰	مادیاپرادش	۲۱
۶	۹/۰۰۰	پاندیچری	۲۲
۵/۷	۱/۲۲۲/۰۰۰	هارینا	۲۳
۵/۵	۳/۴۷۰/۰۰۰	تامیل نادو	۲۴
۴/۲	۹۹/۰۰۰	سگالیا	۲۵
۳/۹	۳۵/۰۰۰	چاتیسگره	۲۶
۲/۹	۶/۰۰۰	دورانگ	۲۷
۲	۷۶/۰۰۰	اورسیا	۲۸
۱/۹	۴۰۹/۰۰۰	چاشیگره	۲۹
۱/۹	۱۱۹/۰۰۰	هیماچال پرادش	۳۰
۱/۸	۲۰/۰۰۰	آرمینو چال پرادش	۳۱
۱/۷	۳۵/۰۰۰	نگلند	۳۲
۱/۵	۳۸۲/۰۰۰	پنجاب	۳۳
۱/۴	۷/۰۰۰	سیکیسیم	۳۴
۱/۱	۱۰/۰۰۰	میزورام	۳۵

توزیع آماری جمعیت مسلمانان نشان‌دهنده این نکته بسیار مهم است که تمرکز جغرافیایی مسلمانان در هند بسیار کم، و آمار، حاکی از پراکندگی شدید جمعیت مسلمانان هند از نظر جغرافیایی است. این مسئله علل و عوامل متعددی دارد که در این میان، عوامل سیاسی از تأثیر بیشتری برخوردار است.

این پراکندگی که همواره یکی از سیاست‌های استعمار بوده است، مشکلات متعددی را برای مسلمانان هند به همراه داشته و در فقر اقتصادی، دینی، علمی، سیاسی، و اجتماعی آنان مؤثر بوده است و در آینده نیز مانع برنامه‌ریزی جامع برای مسلمانان هند خواهد بود.

#### ۴- شیعیان هند

ظهور تشیع در شبه قاره هند، با ورود مسلمانان به این منطقه در زمان خلافت حضرت علی(ع) همزمان بود. رفتار انسانی کارگزاران حکومت امام علی(ع) در سند، باعث برانگیخته شدن عشق و ارادت عمیق مردم شبه قاره هند به حضرت علی(ع) و



اهل بیت علیهم السلام شد. بنا به بیان برخی از مورخان، در دوره امام علی (ع) یعنی در سالهای ۳۵ تا ۴۰ هجری، و در اواخر سال ۳۸ و اوایل ۳۹ هجری، ایشان حارث بن مره عبدی را برای لشکرکشی به حدود هند فرستادند.<sup>۱</sup> در طول تاریخ اسلامی هند، چندین سلسله حکومتی شیعه در شبه‌قاره هند به وجود آمد. برخی از حاکمان غزنوی هند نیز ایرانی نژاد و بسیاری شیعه مذهب بودند. هم زمان با ظهور حکومت قدرتمند شیعی صفوی در ایران در اواخر قرن نهم هجری، شیعیان هندوستان نیز نیروی جدیدی به دست آوردند و مذهب شیعه در آنجا رواج بیشتری یافت، به عبارتی در همین زمان، یوسف عادل شاه در سال ۸۹۵ هجری قمری، به حکومت رسید. در این مقطع، عادل شاهیان از سلسله صفوی تبعیت می کردند. بر همین اساس بود که در زمان شاه اسماعیل، عادل شاه از پادشاه صفوی در خطبه‌های نماز جمعه به نیکی نام می برده است. با این حال اگر چه وی در قوانین تسنن دربار مداخله ای نکرد اما با تبعیت از سلسله صفوی در ایران، در دادن صبغه شیعی به آیین و مراسم عبادی عمومی در قلمرو خویش تشویق گردید.<sup>۲</sup>

در منابع تاریخی از تعداد و محل دقیق شیعیان هند در گذر زمان، اطلاعات چندانی نیست، اما درباره ظهور اسماعیلیه در بین سال‌های ۶۳۴ تا ۶۳۸ هجری تردیدی نیست. نفوذ شیعه در دکن نیز از منابع کاملاً مشهود است. بعدها بهمنیان گرچه به صورت رسمی سنی مذهب شناخته می شدند، اما با داشتن گرایش‌های شیعی، به فرقه رسمی خود رنگ و بویی دیگر داده بودند تا آن که در سال ۸۳۳ هجری احمد شاه ولی بهمنی آشکارا به آیین تشیع درآمد. بعدها یوسف عادل شاه و پسرش اسماعیل (۸۹۸ تا ۹۱۶ هجری) بنیان‌گذاران پادشاهی بی جاپور، با تبعیت از سلسله صفوی در ایران، به آیین‌ها و مراسم‌های شیعی روی آوردند و این آیین را بر نظام اداری حاکم ساختند. همچنین گل‌کنده قلی قطب شاه، حکومتی شیعی تاسیس کرد و در آن به نام ۱۲ امام

<sup>۱</sup>. سیاوش یاری، تاریخ اسلام در هند، قم، نشر ادیان، ۱۳۸۸، ص ۸۰.

<sup>۲</sup>. عزیز احمد، تاریخ تفکر اسلامی در هند، ترجمه نقی لطفی و محمد جعفر یاحقی، تهران، انتشارات کیهان، ۱۳۶۷، ص ۲۸.

علیهم السلام خطبه خواند، وزیر او عالمی شیعی و از شاگردان شیخ بهایی بود. در این سالها میان شیعیان و اهل تسنن، اتحاد و دوستی حکم فرما بود تا آن که با انحطاط امپراتوری مغول این دو از هم دور شدند و اختلاف شدیدی نسبت به هم پیدا کردند. رهبر جناح شیعه را سادات بارهه و هدایت آن را دوبرادر وی به نام هادی عبدالله خان و حسین علی خان شاه بر عهده گرفتند. ظهور سادات بارهه و بعدها سلسله شیعه مذهب وزرای نواب اوده، برادرکشی‌ها و کینه توزی‌های بسیاری در میان اهل تسنن و شیعیان به وجود آورد. در آن زمان لکنهو پایتخت فرهنگی اوده و بعد از آن تا این اواخر رامپور مرکز فرهنگی شیعیان بود. در لکنهو ارزش‌های شیعه به شعر و ادب راه یافت و حسینیه‌های عظیمی بنا نهاده شدند. در عصر فرمانروایی امجد علی در سال‌های ۱۲۵۸ تا ۱۲۶۴ هجری، قوانین فقه شیعه جانشین فقه حنفی شد و محققانی مانند تفضل حسین خان در این شهر پرورش یافتند.<sup>۱</sup>

#### ۴-۱. نقش ایرانیان مهاجر در رشد جایگاه شیعیان هند

پس از سقوط حکومت صفویان در ۱۱۴۵ق در ایران تعدادی از شیعیان و بازرگان برجسته ایرانی، کشور را به مقصد ملتان در پنجاب ترک کردند و از آنجا به سوی شهرهای گجرات، دهلی و بنگال پراکنده شدند.

بعد از تأسیس حکومت شیعه و ایرانی در ایالات اوده در شمال هند شماری از آنان به فیض آباد مهاجرت نمودند و از سوی حاکمان شیعه ایرانی به این ایرانیان مهاجر منصبهای بزرگ عطا گردید و ایرانیان مهاجر در اوده نقش بسزایی در ترویج تشیع در شمال هند، دهلی، گجرات و بنگال داشتند. با تبلیغات گسترده ایرانیان مهاجر در اوده تعدادی از مسلمانان اهل سنت و هندوها مذهب تشیع را برگزیدند که باعث افزایش شمار شیعیان در این منطقه گردید.<sup>۲</sup>

سعادت علی خان از ایرانیان شیعه مهاجر هندوستان وقتی حکومت را بدست گرفت، شهر فیض آباد را مرکز حکومت خود قرار داد و ضعف دولت مرکزی در دهلی

<sup>۱</sup>. عرفان اصغر؛ پیشین، ص ۳۰ تا ۳۲.

باعث شد که ایالت اوده به یک منطقه خودمختار تبدیل شود و علما از سراسر هند و ایران به فیض آباد مراجعت نمایند و به خاطر حمایت‌های سعادت علی خان، ایالت اوده مرکز استقرار علما و دانشمندان و مهد علوم و فنون اسلامی گردید. سعادت علی خان و جانشین‌های وی صفدر جنگ و شجاع الدوله برای ترویج تشیع و مراسم عزاداری شهیدان کربلا کوشش‌های زیادی نمودند. در سال ۱۱۸۸ق پایتخت اوده از فیض آباد به لکهنو منتقل گردید.<sup>۱</sup>

بعد از حمله نادرشاه به هند شمار فراوانی از سربازان ایرانی که همه آنها شیعه بودند در دهلی ماندگار شدند و تعدادی از آنها به ایالت اوده مهاجرت نمودند و مناصبی را در ارتش و سازمانهای دولتی به دست آوردند. آنها هم در ترویج تشیع و مراسم عزاداری در این منطقه نقش مهمی ایفا نمودند. سعادت خان ذوالفقار جنگ از سادات مرعشی مازندران صفدر جنگ را همراهی کرد و در ایالت اوده سکونت اختیار نمود. وی یکی از ایرانیان صاحب نفوذ در دهلی بود.

هم اکنون در هند بیش عمومی درباره اسلام و تشیع بسیار ضعیف است و دولت هند نیز سیاست خود را بر تضعیف بنیادهای فرهنگی مسلمانان نهاده است. یکی از نقاط ضعف شیعیان در هند، عدم وجود یک رهبری قوی است. هنگام رهایی هند از استعمار انگلیس و اعلام استقلال آن، دو کشور پاکستان و بنگلادش به عنوان مرکز مسلمانان هند، از هند جدا شدند، با این حال تعداد زیادی از مسلمانان اعماز شیعه و اهل سنت در هند باقی ماندند که با مشکلات زیادی در خصوص همزیستی با هندوها مواجه هستند.<sup>۲</sup>

#### ۲-۴. پراکندگی جمعیت شیعیان در هند

شیعیان هند در ایالت‌های مختلف (سراسر هند) پراکنده شده‌اند. شیعیان هند عموماً در مناطق شمالی، مرکزی، و جنوبی این کشور سکنی گزیده‌اند. مناطق زیر را می‌توان از پرجمعیت‌ترین مناطق شیعه‌نشین تلقی کرد:

<sup>۱</sup>. عزیز احمد، پیشین، ص ۳۲.

<sup>۲</sup>. محمود رضا برازش، پیشین، ص ۲۷.

ایالت اوتراپرادش با مرکزیت شهر لکنهو، از مهم‌ترین نقاط شیعه‌نشین در هند است. همچنین این ایالت دومین رتبه میزان باسوادی را در بین سایر ایالت‌های هند دارد. شهر لکنهو، مرکز ایالت اوتراپرادش با داشتن بیش از صدها هزار شیعه، به مرکز تشیع در هند شهرت یافته است. البته شهر چونپور نیز از جمله شهرهای این ایالت، جمعیت شیعه زیادی را دارد؛ کشمیر، دومین مرکز عمده فعالیت شیعیان بعد از لکنهو می‌باشد. این ایالت اولین رتبه میزان باسوادی را دارد؛ بیهار، با مرکزیت پانتا؛ آندراپرادش، با مرکزیت حیدرآباد؛ ایالت گجرات، نیز هزاران شیعه را در خود جای داده است؛ ایالت ماهاراشترا، از جمله ایالت‌های جنوبی هند است که انبوهی از جمعیت شیعه را در خود جای داده است. تقریباً این منطقه از ایالت‌های نسبتاً وسیع هند شمرده می‌شود. با این اوصاف، جمعیت شیعه در هندوستان، در منطقه خاصی متمرکز نمی‌باشد؛ بلکه در تمامی مناطق و ایالت‌های شمالی، غربی، جنوبی و شرقی هند پراکنده هستند.

بر همین اساس جمعیت شیعیان در آخرین آمار ارائه شده در سال ۲۰۱۳، بیش از ۳۵ میلیون نفر (البته از ۲۰ میلیون تا ۱۱۰ میلیون) گفته شده است. این جمعیت شامل شیعیان بومی و شیعیان مهاجر می‌باشند، شیعیان بومی، در قرون گذشته شیعیان بسیاری به این کشور مهاجرت کردند ولی می‌توان گفت اغلب شیعیان بومی هستند، گرچه اجداد برخی از آنها مهاجر بودند. شیعیان مهاجر نیز شیعیان مهاجر یزدی و بلوچ ایرانی هستند که در شهر بومبالی، حیدرآباد و پونه سکونت دارند.<sup>۱</sup>

برخی بررسی‌ها نشان می‌دهد که برای نمونه تنها در یکی از شهرهای شیعه‌نشین هند به نام «لکنهو»، بیش از سه میلیون پیرو اهل بیت عصمت و طهارت (ع) وجود دارد. و در استان «لکنهو» در مجموع ۱۷ میلیون نفر زندگی می‌کنند که اکثریت آنان از شیعیان اثنای عسری هستند. شیعیان این شهر جزو بیشترین محبتین اهل بیت (ع) به شمار می‌روند.

در شهر تاریخی حیدرآباد دکن، بیش از صد هزار نفر شیعه وجود دارد. همچنین در شهر حیدرآباد بیش از ۲۰۰ هزار شیعه وجود دارد.<sup>۲</sup>

۱. حجت الاسلام مهدوی، نماینده المصطفی (ص) در هندوستان، مصاحبه‌ها، ص ۱۷۹.

۲. تقی موسوی، نگاهی گذرا به کشور هفتاد و دو ملت، ص ۳.

شیعیان هند از گروه‌ها و گرایش‌های مختلف هستند؛ هر چند که غالب آنان از شیعیان دوازده امامی اند.<sup>۱</sup> بهره‌ها بیش از یک میلیون نفر بوده و در گجرات و بمبئی سکنی گزیده اند. گروه دیگری از اسماعیلیه به نام نزاریه در هند شهرت دارند و حدود بیست هزار نفر بوده و در ایالت گجرات مقیم می‌باشند. منطقه اورنگه بادسریا یکی از روستاهای بزرگ شهر رُهتاس در استان بیهار هندوستان می‌باشد.<sup>۲</sup> در منطقه اورنگه بادسریا ۱۵۰۰ خانواده شیعه زندگی می‌کنند، و اکثر آنها از لحاظ اقتصادی در وضعیت خوبی به سر می‌برند. همچنین ۲۲۰۰ خانواده اهل تسنن در این منطقه زندگی می‌کنند.<sup>۳</sup> شیعیان منطقه خیلی مؤدب و مهمان‌نواز هستند و رابطه خیلی خوبی با یکدیگر دارند.<sup>۴</sup>

شیعیان در هندوستان دارای اماکن مهم و مذهبی هستند که عبارتند از: فاطمان (منسوب به حزین لاهیجی)، حسینیه‌ها و تکایا که در آن مراسم مذهبی برگزار می‌شود، امام باره‌ها و آستانه‌ها و... همچنین دارای مساجد مهمی در هندوستان هستند که برخی از این مساجد را می‌توان این گونه نام برد: مسجد جامع شهدای بدگام، مقال، چاتاپال و دال گیت، مسجد جامع شیعیان لکهنو، مسجد جامع شیعیان دهلی، مسجد آصف‌نگر حیدرآباد و...<sup>۵</sup>

## ۵- وضعیت اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی مسلمانان هند

پس از جدایی پاکستان از هند، اکثر مسلمانان فعال در صحنه سیاسی در چارچوب حزب کنگره به فعالیت پرداختند. زیرا کنگره خود را سکولار می‌دانست و به اصل قانون اساسی در مورد سکولار و غیر دینی بودن حکومت اعتقاد داشت. در انتخابات پارلمان و ایالات نیز معمولاً حزب کنگره از آرای مسلمانان به عنوان بانک رای خود در

۱. رسول جعفریان، اطلس شیعه، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی، چاپ دوم ۱۳۸۸، ص ۵۷۱.

۲. رضا مهدی‌نژاد و محمدرضا کلانفوری بایی، جزوه هند، دفتر مطالعات و کارشناسی کشورها، معاونت پژوهش، جامعه المصطفی (ص)، ۱۳۸۶، ص ۵۲.

۳. محمد زین العابدین بنگالی، کارشناس ارشد تاریخ اهل بیت (ع)، «تبلیغ در استان بیهار»، آفاق مهر، شماره ۴۹، سال ۱۳۹۱، ص ۸۶.

۴. همان.

۵. آشنایی با شیعیان کشور هند، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، به نقل از <http://rasekhoon.net/article>

جهت پیروزی کاندیدای خود بهره می جست. با واقعه مسجد بابری در دوران حکومت کنگره (رائو) که هندوهای افراطی به این مسجد یورش برده و تعداد زیادی از مسلمانان را به شهادت رساندند، دیدگاه مسلمانان به کنگره تغییر چشمگیری کرد و نسبت به دفاع کنگره از حقوق مسلمانان در برابر فرقه گرایان و احزاب افراطی هندوئی مایوس شدند و همین موضوع یکی از دلایل شکست حزب کنگره در انتخابات پس از واقعه مسجد بابری بود.

نهادی به نام "هیات مسایل شخصی مسلمانان کل هند"، که در حقیقت بزرگترین تشکل اسلامی و نماینده تمامی گروه‌ها و سازمان‌های اسلامی هند است و در گذشته تنها در زمینه مسایل شرعی و فقهی عهده دار امور مسلمانان بود، در حال حاضر به صورت یک سازمان فراگیر اسلامی در زمینه‌های فرهنگی، آموزشی، سیاسی و مطبوعاتی فعالیت چشمگیری دارد. مواضع این سازمان در موضوع احداث معبد در مسجد بابری در چند سال اخیر، نشان داد که این سازمان سعی دارد در جامعه مسلمانان آرامش ایجاد کند تا آنان بتوانند در زمینه آموزش، تحصیلات و دسترسی به دوایر دولتی پیشرفت و توطئه‌های تشکیلات افراطی هندوئی را خنثی نماید.<sup>۱</sup>

مسلمانان که به طور رسمی حدود ۱۵ و به طور غیررسمی حدود ۲۰ درصد از جمعیت بیش از یک میلیاردی هند را تشکیل می دهند جامعه جداگانه‌ای در هند به شمار می روند. آنان دارای قوانین اجتماعی خاص خود برای اداره امور همچون ازدواج، طلاق و ارث هستند. بر اساس برخی از گزارش‌ها، مسلمانان در هند خود را به طور کلی از روند تحولات جامعه این کشور دور نگاه داشته و فعالیت‌های خود را بیشتر به دلیل فقدان انگیزه و امکان تبعیض بر ضد آنان به حرفه‌های آزاد همچون تجارت، خیاطی، مغازه‌داری و مکانیکی محدود کرده‌اند، به گونه‌ای که حضور آنان در همه زمینه‌های اجتماعی، از نیروهای مسلح گرفته تا پزشکی، مهندسی و مدیریت، به مراتب کمتر از نسبت جمعیت آنان در هند است، هرچند که ای پی جی عبدالکلام

۱. دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، هند، تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۹، ص ۶۹ و ۷۰.

رئیس جمهوری و پدر برنامه موشکی هند و اعظم پرمجی صاحب شرکت رایانه‌ای ویپرو (ثروتمندترین افراد هند) مسلمان هستند، اما عملکرد علمی مسلمانان به دلیل قطع ارتباط مؤسسات و مراکز آموزشی آنان از روند اصلی جامعه هند، نامطلوب می‌باشد. آنان اغلب دانش‌آموزانی را تحویل جامعه می‌دهند که دانش آنها با شرایط امروز هند و جهان سازگاری ندارد. وضعیت مسلمانان در شهر علیگر، که زمانی یکی از مراکز مهم آموزش عالی به شمار می‌رفت، روز به روز وخیم‌تر می‌شود، به گونه‌ای که اکثر آنان اکنون در حلبی آبادها و مناطق غیربهداشتی این شهر زندگی می‌کنند و نرخ باسوادی در میان آنان روز به روز کاهش می‌یابد.<sup>۱</sup>

#### ۱-۵. اقتصاد مسلمانان هند:

امکان اشتغال و وجود شغل باعث می‌شود تا فرد و خانواده‌ی او قدرت کسب کنند، بتوانند امرار معاش کرده و نیز نیازهای اولیه‌ی خود را از طریق تهیه‌ی اسباب و لوازم مورد نیاز خود بر طرف کنند و آسایش آنها تامین شود. بعلاوه، کسب درآمد باعث فراهم شدن فرصت سرمایه‌گذاری برای فرد می‌شود. این سرمایه‌گذاری می‌تواند بصورت خرید مداوم مواد مصرفی و سرمایه‌گذاری در حوزه‌هایی از جمله آموزش، سلامت و بهداشت و ذخیره‌ی سرمایه‌ی مالی باشد. این سرمایه‌گذاری‌ها برای افزایش درآمد در آینده و رشد در زمینه‌ی فردی و نیز رشد اقتصادی بسیار ضروری و حیاتی هستند. با اینکه منافع اقتصادی بدست آمده از چنین افزایشی بسیار مهم و قابل توجه است، مسئله‌ی استخدام نیز مزایای غیر اقتصادی ویژه‌ای دارد. این اعتقاد وجود دارد که فردی که به یک فعالیت جهانی مشغول است، حس اعتبار، ارزش و رفاه برای فرد کننده‌ی کار ایجاد می‌کند.<sup>۲</sup>

داشتن سرمایه‌های مادی (بویژه‌ی زمین و ملک) و سرمایه‌های فردی (بویژه دانش) نه تنها بر فرصت‌های شغلی تاثیر می‌گذارد، بلکه الگوهای شغلی را نیز تعیین می‌کند.

<sup>۱</sup>. آشنایی با شیعیان کشور هند، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، مندرج در پایگاه اینترنتی

<http://rasekhoon.net/article>

<sup>۲</sup>. رک: تحلیل و ارزیابی گزارش کمیته ساچر از وضعیت اجتماعی، اقتصادی و آموزش جامعه‌ی مسلمانان هند، سال ۲۰۰۶ میلادی.

در مقابل، دسترسی کمتر به این سرمایه‌ها ممکن است باعث شود تا کارگران بالاجبار در انتهای زنجیره‌ی بازار کار قرار گرفته و در همانجا بمانند. استخدام، آموزش و سرمایه‌گذاری در دارایی‌های مادی، دائماً بر هم تاثیر متقابل دارند. اینگونه بیان شده است که تاثیر مثبت بر آموزش، بسیار بستگی به ایجاد فرصت‌های کاری (شغلی) دارد. ایجاد سرمایه‌ی فردی بدون وجود بازخورد اقتصادی در آموزش از طریق ایجاد امکان بیشتر اشتغال و یا کسب درآمد بیشتر هرگز صورت نخواهد گرفت. همچنین با اینکه داشتن سرمایه‌ی مادی باعث ایجاد فرصت‌های شغلی می‌شود، لیکن توسعه‌ی امر اشتغال باعث ایجاد منابعی برای تشکیل سرمایه‌ی جدید می‌گردد. مسلمانان هند از نظر کیفیت زندگی، بیکاری، فقدان مسکن در ردیف طبقات و کاست‌های پایین جامعه، طبقات معروف به نجس قرار دارند.<sup>۱</sup> به علت جوان بودن جمعیت مسلمان، مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های اقتصادی کم است. نرخ بیکاری در بین همه گروه‌های هندی بیشتر از ۱۱ درصد نیست. ولی در مجموع نرخ بیکاری مسلمانان اندکی بالاتر از هندوها است.

تنها ۱۳ درصد مسلمانان شغل دائمی دارند، در حالی که ۲۵ درصد هندوها دارای مرتبه اجتماعی بالا و شغل دائمی هستند. ۱۲ درصد نیروی کار مسلمانان در خیابان بدون محل کار ثابت و ۷۰ درصد زنان مسلمان در منزل فعالیت می‌کنند. لذا مسلمانان از نظر امنیت شغلی در وضعیت مطلوبی به سر نمی‌برند. به صورتی که ۷۳ درصد نیروی کار آن‌ها بدون هیچ‌گونه قراردادی مشغول به کار هستند و ۷۵ درصد از مزیت شغلی برخوردار نیستند. این آمار در مقایسه با سایر گروه‌های هندی بالا است. در کل هند، متوسط هزینه‌های زندگی برای هر نفر در سال ۲۰۱۳-۲۰۱۲، ۹۴۲ روپیه بود. متوسط هزینه‌های زندگی مسلمانان هند تقریباً با هزینه‌های زندگی هندوهای دارای مرتبه اجتماعی پایین با ۸۲۱ روپیه برابری می‌کند که نشان دهنده جایگاه اقتصادی پایین مسلمانان هند می‌باشد به طوری که ۳۴ درصد جمعیت آن‌ها زیر خط فقر زندگی

۱. محمد تقی جمشیدی بروجردی، علل ریشه‌ای درگیری‌های مسلمانان و هندوها، تهران، موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۲، ص ۳۷



می‌کنند.<sup>۱</sup> در اینجا باید بیان داشت که جامعه شیعیان هند را نمی‌توان مستقل از جامعه مسلمانان هند در این زمینه ارزیابی کرد. چون دولت هند و احزاب مخالف مسلمانان، نگاه مساوی و واحدی در این مسئله دارند. به همین علت، گروه‌های مخالف در فرصت‌های مناسب، از هیچ تخریب و تهدیدی، دریغ نمی‌کنند و به محض اینکه متوجه رشد اقتصادی جامعه مسلمانان می‌شوند، اقدامات تخریبی خود را اعمال نموده و مانع توسعه در این زمینه می‌شوند. لذا متأسفانه این تهدید درونی همواره از سوی گروه‌های افراطی در سراسر هندوستان بر علیه شیعیان و عموم مسلمانان وجود دارد و مانع بزرگی در این زمینه ارزیابی می‌شود.

#### ۲-۵. وضعیت سیاسی مسلمانان هند

طبق قانون اساسی هند، همه مذاهب و از جمله شیعه و سنی آزادند و می‌توانند با تشکیل احزاب، فعالیت سیاسی و حتی مذهبی داشته باشند و آیین خود را تبلیغ و ترویج نمایند. البته این آزادی عمل مشروط به عدم مزاحمت برای سایر فرقه‌ها می‌باشد. دولت برای اجرای مراسم مذهبی شیعیان در ایام محرم و عزاداری سیدالشهداء، با شیعیان کمال همکاری را دارد و تلاش می‌کند، امنیت لازم را فراهم آورد. اعلام تعطیل رسمی روز عاشورا در هند، از شاخص‌های برجسته این تعامل و همکاری است. به هر حال، رابطه حکومت با شیعه در ساختار آیین هندوستان در ایالت‌های شیعه‌نشین، نه تنها بحرانی ارزیابی نمی‌شود؛ بلکه دارای ابعاد امید آفرین نیز می‌باشد. شیعیان در قالب انجمن‌ها، اتحادیه‌های کارگری و بازرگانی نیز فعالیت دارند و بسیاری از ایده‌های اجتماعی خود را پیگیری می‌نمایند.

مسلمانان در ۱۴ حوزه انتخاباتی در کشور هندوستان، اکثریت رای دهندگان را تشکیل می‌دهند و جمعیت آنها در ۶۰ حوزه، حدود ۲۰ درصد و در ۲۸ حوزه بیش از

<sup>۱</sup> مائده کریمی قهرودی، نگاهی به روابط مسلمانان و هندوها در کشور هندوستان، مندرج در پایگاه اینترنتی <http://southasia.blogfa.com> بروز رسانی آمارها با توجه به مصاحبه‌های صورت گرفته با طلاب هندی جامعه المصطفی(ص) تغییر و بروز رسانی شده است.

۳۰ درصد می باشد. رای مسلمانان در حدود یکصد حوزه عامل تعیین کننده است، لذا با توجه به انتخابات آزاد در کشور هند و رقابت فشرده، نقش آرای مسلمانان برای هر کدام از احزاب سراسری و یا بزرگ این کشور بسیار مهم می باشد. در چند انتخابات اخیر پارلمانی، مسلمانان در پیروزی بی جی پی و یا حزب کنگره نقش موثری داشته اند. به طوری که تعداد قابل توجهی از نمایندگان پالمانی نیز از میان مسلمانان هند انتخاب می شود.<sup>۱</sup>

### ۳-۵. وضعیت آموزشی مسلمانان هند:

بر اساس آخرین سرشماری دولت هند، حدود ۶۳ درصد از مردم این کشور باسواد هستند، اما این رقم در جامعه مسلمانان تنها ۲۴/۱۷ درصد است. از تحقیقات مؤسسه دوستان تحصیل چنین برمی آید که از مجموع ۴۲۶ مقام بلندپایه موجود در همهء وزارتخانه‌ها تنها ۹ نفر مسلمان هستند. وضعیت مسلمانان در جبهه انتخاباتی نیز مطلوب نیست، به گونه‌ای که آنان با وجود تشکیل ۲۰ درصد از جمعیت در اوتارپرادش، ۱۷/۴ درصد در بیهار، ۱۴ درصد در مادیاپرادش، ۶۵ درصد در جامو و کشمیر، ۱۴/۲ درصد در کارناتاكا، ۱۱ درصد در هیماچل پرادش، ۱۵/۸ درصد در گجرات، ۱۲ درصد در بنگال غربی و حدود ۹ الی ۱۰ درصد در ایالت‌های دیگر، از اهمیت چندانی برخوردار نیستند و تنها به صورت یک بانک آراء برای احزاب سیاسی عمل می‌کنند. دلایل گوناگونی برای عقب‌ماندگی تحصیلی، علمی، اقتصادی و اجتماعی مسلمانان در هند ذکر شده است.<sup>۲</sup> *مجله علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*

آموزش مسئله‌ای است که مسلمانان هند بسیار بر آن تاکید دارند. این تفکر عمومی که محافظه کاری دینی مسلمانان عامل اصلی عدم دسترسی آنها به امر آموزش است، تفکری کاملاً غلط می باشد. عقب افتادگی آموزشی در بخش بزرگی از جامعه ی مسلمان هند بوضوح دیده می شود و مسلمانان آرزو دارند تا این مسئله بزودی رفع شود. جامعه ی

۱. دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، هند، تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۹، ص ۷۰ و ۷۱.

۲. به نقل از سایت حوزه، به آدرس اینترنتی : [www.hawzah.net](http://www.hawzah.net)

مسلمان هند برای حل این مسئله بسیار تلاش نموده است. به نظر می‌رسد موسسات خصوصی اقلیت‌ها و مدارس علمیه تنها گزینه‌های موجود پیش روی جامعه‌ی مسلمان هند جهت بهبود وضعیت آموزشی خود می‌باشند. اما بسیاری از طلاب جامعه المصطفی (ص) معتقدند که این موسسات و مدارس چندان در روند کار خود موفق نخواهند بود، چرا که دولت در اجرای وظایف خود در این زمینه همواره اهمال کاری و غفلت می‌کند. بعضی دیگر از این طلاب محصل در مدارس دینی جامعه المصطفی (ص) نیز معتقدند که تکیه‌ی صرف بر موسسات اسلامی و مدارس علمیه جهت بهبود وضعیت آموزشی مسلمانان، به نوعی تخطی از قانون اساسی کشور می‌باشد.

میزان بالای ترک تحصیل در میان دانش‌آموزان مسلمان، آزار دهنده است. همانگونه که در مورد سایر مردم هند نیز گفته می‌شود، علت اصلی عقب افتادگی آموزشی مسلمانان، فقر و ناتوانی مالی آنهاست، فقری که باعث می‌شود دانش‌آموزان بالاجبار بعد از گذراندن چند پایه‌ی تحصیلی ترک تحصیل کنند. این مسئله در مورد دختران مسلمان هند نیز مطرح است. کودکان باید برای تامین مخارج زندگی در کارگاه‌های کوچک کار کنند و یا به عنوان مستخدم در منازل دیگران مشغول به کار شوند و مواقعی که مادرانشان برای کار به خارج از منزل می‌روند باید از برادران و یا خواهران کوچک تر خود مراقبت کنند. به نظر می‌رسد شیوع مسئله‌ی کار کودکان در جامعه‌ی مسلمانان در مقایسه با سایر جوامع اجتماعی - دینی بیشتر باشد. والدین فقیر و بی‌سواد این کودکان نه می‌توانند شهریه‌ی مدارس را تامین کنند و نه می‌توانند در خانه از کودکان خود حمایت آموزشی نمایند، حمایتی که امروزه بخشی ضروری از نظام آموزش و پرورش می‌باشد. هزینه‌ی آموزش کودکان نیز آنقدر بالاست که تحصیل آنها را در مدارس غیر ممکن ساخته است.

عامل اصلی دستاوردهای آموزشی ضعیف در جامعه مسلمانان اینست که آنها آموزش را به عنوان عاملی مهم برای اشتغال نمی‌دانند. اشتغال بسیار کم مسلمانان در مشاغل خصوصی و دولتی و تفکر مورد تبعیض واقع شدن در دستیابی به مشاغل باعث

شده است تا مسلمانان در مقایسه با سایر جوامع دینی - اجتماعی توجه بسیار کمی به آموزش موضوعات غیر دینی (سکولار، موضوعات علمی و فنی) داشته باشند. همچنین جامعه‌ی مسلمانان بویژه طبقه‌ی متوسط مسلمانان دانش آموخته و باسواد فکر می‌کنند که افرادی بیهوده هستند و تحصیلات آنها عملاً فایده‌ای برای آنها ندارد چرا که نمی‌توانند در مناصب مدیریتی، برنامه ریزی و سیاسی کشور فعالیت کنند.

#### ۵-۴. رقبای دینی - سیاسی:

۵-۴-۱. هندوئیسم ناسیونالیست: افکار و اندیشه‌های ایدئولوژیک هندوهای تندرو و متعصب، از خواسته‌های قومی و نژادی نشئت گرفته است. آنان مجری بعضی از سیاست‌های استعمار گذشته و نو هستند. آنها معتقدند با تجزیه هند به دو کشور هند و پاکستان، دیگر هیچ مسلمانی حق زندگی در این کشور را ندارد. این موضوع را به راحتی در تظاهرات و اجتماعات گروهی خود اعلام و اظهار می‌دارند. هندوهای متعصب، کشور هندوستان را متعلق به هیچ اقلیتی نمی‌دانند و کلیه حقوق در این زمینه را از آن کسانی می‌دانند که به اندیشه و باورهای هندوئیسم اعتقاد داشته باشند. آنها به شدت با هر گرایش فکری در این زمینه مخالف هستند و آن را خودی به شمار نمی‌آورند.

۵-۴-۲. یهودیت صهیونیسم‌گرا: بعد از تشکیل رژیم اسرائیل، عده زیادی از یهودیان به آنجا مهاجرت کردند. به عنوان نمونه می‌توان از مهاجرت تعداد ۲۵۰۰۰ تن از آنان از هند به اسرائیل یاد کرد. این جمعیت نسبت به جمعیت هندوستان اقلیتی بسیار اندک می‌باشد، ولی به نسبت جمعیت خود، فعالیت گسترده‌ی سیاسی و دینی در ابعاد مختلف را سازماندهی و اجرا می‌کند که برجسته‌ترین آنها عادی‌سازی روابط دو کشور هند و رژیم اشغالگر قدس می‌باشد. یهودیان هند به طور کلی به سه گروه قومی تقسیم می‌شوند: بنی اسرائیل، کوچینی و بغدادیدر میان جامعه یهودیان هند، سازمان‌ها و مراکزی شکل گرفته است که برخی از آنها از رژیم صهیونیستی حمایت می‌کنند و در برقراری رابطه هند و اسرائیل نیز نقش فعال بر عهده داشته‌اند. ارتباط هند و اسرائیل در همین راستا قابل ارزیابی است. امروزه اسرائیل یکی از عمده‌ترین ارائه دهندگان فن‌آوری نظامی به هند است و هندوستان یکی از

بزرگ‌ترین شرکای تجاری اسرائیل در این زمینه محسوب می‌شود.

۳-۴-۵. **مسیحیت تبشیری:** امروزه مسیحیت تبشیری با داشتن جمعیت بسیار ناچیز (بین ۲۰ - ۱۷ میلیون نفر) با بهره‌گیری از فضای آزاد تبلیغی در کشور هندوستان، همواره تنها بر تبلیغ مبانی فکری خود اکتفا نمی‌کند، بلکه تلاش دارد سران مذاهب را ارشاد کند. آنها در تبلیغات خود، اسلام و هندوئیسم را مورد انتقاد و استهزا قرار داده و رویکرد تخریبی پیش می‌گیرند. همین مسئله موجب ناخشنودی طیف مخالفان آنها شده و مشکلاتی را به وجود می‌آورد. به هر حال مسیحیت تبشیری، امروز به عنوان یکی از گروه‌های مخالف تفکر اسلام اصیل و مکتب تشیع محسوب می‌شود. مسیحیت تبشیری، گذشته از مبانی فکری، به لحاظ فرهنگ مدرنیسم و توسعه آن در هندوستان، مورد حمایت قدرت‌های غربی و برخی جریان‌های هندی غربگرا می‌باشد.

۴-۴-۵. **رقبای مذهبی:** جریان وهابیت در چارچوب ساختار فکری و عقیدتی خود، سازمان‌ها و مراکزی را تشکیل داده و رهبری می‌کند. به عنوان نمونه می‌توان از دارالعلوم دیوبند، مدرسه نور العلم، و ندوة العلماء نام برد. گروه‌های وهابی در کنار برخی از مراکز فعال خود، جنبش و تشکل‌هایی را نیز سازماندهی کرده‌اند که به چند نمونه آن اشاره می‌شود: ۱. بلالیه؛ ۲. سلفیه؛ ۳. حرکت الاحضار؛ ۴. جیش محمد؛ ۵. لشکر طیبه؛ ۶. تحریک المجاهدین؛ ۷. جمعیت المجاهدین؛ ۸. حزب علی کامگرس، با مدیریت جاوید مرتضی در شهر لکنهو. این جنبش مقابله با اجتهاد و تقلید و تأکید بر اخباری‌گری را رویکرد فعالیت خود قرار داده است. خطر فرقه وهابیت نسبت به سایر گروه‌های مخالف اندیشه شیعه در هند، از این جهت بیشتر است که از یک سو فرقه درون گروهی و اسلامی است؛ لذا پیش از دیگران می‌تواند برای جوامع اسلامی بحران و چالش تولید کند. از سوی دیگر، این فرقه اعتقاد به کفر شیعیان دارد و بر اساس عقاید سلفی، خون انبوهی از نیروهای اسلام را که شیعیان باشند، حلال می‌داند.

### جمع بندی:

در قرن اول هجری، اسلام به هند راه یافت. بازرگانان مسلمان و نیروهای نظامی در این مورد نقش مهمی بر عهده داشتند. غزنویان نخستین کسانی بودند که هندوستان را با دین اسلام آشنا کردند. در اواخر قرن چهارم هجری و ابتدای قرن یازدهم میلادی، محمود غزنوی، تحت عنوان جهاد اسلامی و نبرد با بت پرستی و بی دینی به سرزمین هند یورش برد و بخش بزرگی از هند را فتح کرد. در زمان پادشاهان غزنوی، گروهی از دانش مندان ایرانی از جمله ابوریحان بیرونی به هند رفتند. در حقیقت، تجار و بعد صوفیه بودند که اسلام را به سرزمین های شرقی بردند و آن را تبلیغ کردند. موقعیت خوب بسیاری از تجار و صوفیان در این سرزمین ها حاکی از آن است که ایشان بدون هیچ مزاحمتی از طرف هندوها فعالیت می کردند. آنها به راحتی برای خویش خانه و زندگی و مسجد می ساختند.

تمام سفرنامه هایی که از این سرزمین و اوضاع مسلمانان ساکن آن سخن گفته اند، موقعیت خوب آنها را در این سرزمین شرح داده و تصدیق کرده اند. در دوران حکومت مسلمانان در هند، با این که آزادی وجود داشت، خیلی ها مسلمان شدند و تا قرن ها زبان فارسی، زبان رسمی کشور بزرگ هندوستان بود تا این که بعدها با توطئه های استعمارگران انگلیسی، هندوستان مستعمره انگلیس شد. استعمار هند قرن ها ادامه داشت که در این مدت بسیاری از منابع هند به تاراج رفت و سر انجام هند، به یاری گاندی و رهبران مسلمانی چون مولانا ابوالکلام آزاد، مولانا محمد علی و شوکت علی، رها گشت. در این خروش ها و قیام ها، مسلمانان هدف شان عالی تر از هندوها بود و آن هدف، به دست آوردن آزادی کامل و خروج بی قید و شرط انگلیسی ها بود. در واقع نخستین بانیان نهضت هند، مسلمانان بودند. مؤسس پاکستان، محمد علی جناح نیز در اتحاد مسلمین و هندوها بسیار کوشید. مسلمانان هند از زمان استقلال این کشور در سال ۱۹۴۷ میلادی به طور سنتی از حزب کنگره حمایت کرده اند. اما در سالهای اخیر به ویژه در سال جاری میلادی به دلیل ناراضی بودن از جایگاه اجتماعی خود به تحرکات بیشتر سیاسی رو آورده اند. به نظر می رسد تلاش مسلمانان در مسائل سیاسی تحولات عمده ای را در

زمینه اجتماعی و سیاسی برای این اقلیت بزرگ هند به ارمغان بیاورد.

همه‌ی مسلمانان متفق القول بر این باورند که باید اطلاعات و داده‌هایی در مورد عقب افتادگی‌های جامعه‌ی مسلمان هند جمع آوری شوند تا جهت رفع این عقب افتادگی‌ها مورد ارزیابی و بررسی قرار گیرند. هیچ شکی در نیاز به این اطلاعات و داده‌ها وجود ندارد چراکه همین اطلاعات به تنهایی نشان خواهند داد که آیا عقب افتادگی‌های جامعه‌ی مسلمان هند ناشی از تبعیض است یا نه. اینکه این تبعیض کاملاً مشهود است و هرگز نمی‌توان آن را انکار کرد حقیقتی است که بر ضرورت جمع آوری این اطلاعات و داده‌ها تاکید می‌کند. بررسی منظم این اطلاعات و جمع آوری اطلاعات به روز و جدید و نظارت فعال بر امور مسلمانان، راهکارهایی هستند که باعث می‌شوند تا برنامه‌های دولتی در مورد مسلمانان نیز به اجرا درآید.

بعضی از مردم معتقدند که بعضی از مشکلات را می‌توان از طریق کاهش خطا و نقصان در جمع آوری داده‌ها و اطلاعات حل نمود. مسئله اینست که اطلاعات مربوط به مشاغل، طرح‌ها و برنامه‌های دولتی گاهی اصلاً بطور موثر منتشر نمی‌شوند و به دست مسلمانان نمی‌رسند. باید تلاش شود تا این اطلاعات بطور گسترده از طریق رسانه‌های جمعی و سرویس‌های خبری و البته به زبانی که همه بتوانند آن را بفهمند، مثلاً زبان اردو، پخش و منتشر شوند. همچنین پیشنهاد شده است که برای اطلاع رسانی و راهنمایی در مورد طرح‌های دولتی مراکز مشاوره تاسیس شوند. به خاطر عدم اطلاع رسانی کامل و مناسب، وام‌هایی که دولت برای مسلمانان در نظر می‌گیرد مصرف می‌شوند و هرگز بدست مسلمانان نمی‌رسند.

این تحقیق نشان می‌دهد که اگرچه اختلاف قابل توجهی در شرایط زندگی مسلمانان در استان‌های مختلف هند وجود دارد و نیز بین مسلمانانی که در گروه‌های عقب افتاده‌ی اجتماعی و سایر گروه‌ها قرار می‌گیرند، کل جامعه‌ی مسلمان هند با موانع و محرومیت‌هایی در تمامی ابعاد توسعه در هند روبرو می‌باشد. در میان استان‌هایی که جمعیت زیاد مسلمان را در خود جای داده‌اند، شرایط زندگی مسلمانان در استان‌هایی

مثل بنگال غربی، بیهار، اوتارپرادش و آسام بسیار وخیم است. جالب است که بگوییم باوجود این محرومیت‌ها و موانع، نرخ مرگ و میر در میان کودکان مسلمان و نیز نسبت‌های جنسیتی در میان آنان کمتر از سایر گروه‌ها است. علاوه بر "عدم توسعه یافتگی"، این تفکر در میان مسلمانان که آنها مورد تبعیض قرار گرفته‌اند و از بعضی امکانات و تسهیلات محروم می‌باشند بسیار گسترش داشته که باعث تشدید شدن مسائل مسلمانان در زمینه‌های علمی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در این کشور می‌شود.



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی



## منابع:

۱. آذریون اکرم ، ورود اسلام در شبه قاره هند، روزنامه جام جم شماره ۱۷۷۸ .
۲. آرنولد، توماس، تاریخ گسترش اسلام، ترجمه ابوالفضل عزتی، ج ۱، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۸.
۳. آشنایی با شیعیان کشور هند، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، به نقل از <http://rasekhoon.net/article>
۴. آواستی، اس؛ اس؛ ساختار سیاسی هند، ترجمه محمد آهنی امینه، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، ۱۳۸۶.
۵. برازش محمود رضا ، آشنایی با کشورهای جهان، هند، مشهد، انتشارات آفتاب هشتم، چاپ دوم، ۱۳۸۸.
۶. بلیکی، نورمن، طراحی و پژوهش‌های اجتماعی، مترجم حسن چاوشیان، تهران نشر نی ۱۳۸۴ .
۷. بنگالی محمد زین العابدین ، کارشناس ارشد تاریخ اهل بیت(ع)، «تبلیغ در استان بیهار»، آفاق مهر، شماره ۴۹، سال ۱۳۹۱.
۸. پایگاه خانه فرهنگ جمهوری اسلامی ایران در بمبئی هند، به نقل از روزنامه ایندین اکسپرس مورخ ۱۱ اکتبر ۲۰۱۳
۹. تحلیل و ارزیابی گزارش کمیته ساچر از وضعیت اجتماعی، اقتصادی و آموزش جامعه‌ی مسلمانان هند، سال ۲۰۰۶ میلادی.
۱۰. جعفریان رسول ، اطلس شیعه، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی، چاپ دوم ۱۳۸۸.
۱۱. جمشیدی بروجردی محمد تقی ، علل ریشه ای درگیری‌های مسلمانان و هندوها، تهران، موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۲.
۱۲. جمشیدی بروجردی محمد تقی ، ملی گرایی هندو، تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول، ۱۳۷۹.
۱۳. حجت الاسلام مهدوی، نماینده المصطفی(ص) در هندوستان، مصاحبه‌ها، اسناد موجود در پژوهشکده مطالعات منطقه ای.
۱۴. دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، هند، تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۹.
۱۵. دلبرت، میلر، راهنمای سنجش و تحقیقات اجتماعی مترجم هوشنگ ناییب؛ تهران نشرنی ۱۳۸۰.
۱۶. سایت CIA (۲۰۱۴) به آدرس اینترنتی [www.cia.gorlibrary](http://www.cia.gorlibrary)
۱۷. سایت Nation Master در سال (۲۰۱۴) به آدرس اینترنتی [www.hatiumaster.com/country](http://www.hatiumaster.com/country)
۱۸. سایت religiousintelligence در سال (۲۰۱۰) به آدرس اینترنتی [www.religiousintelligence.co.uk](http://www.religiousintelligence.co.uk)
۱۹. سایت rreligiousfreedom در سال ( ۲۰۱۲ ) به آدرس اینترنتی [www.religiousfreedomlib](http://www.religiousfreedomlib)
۲۰. سایت swivel در سال (۲۰۰۷) به آدرس اینترنتی [www.swivel.com](http://www.swivel.com)

۲۱. سایت ویکیپدیا (در سال ۲۰۱۳): آدرس اینترنتی [www.Fa.wikipedia.org](http://www.Fa.wikipedia.org)
۲۲. شفیع نوذر، مذاهب در هند، مندرج در وبلاگ <http://drshafiee.blogfa.com>
۲۳. ضابط، حیدر رضا، نقش علمای ایران در ترویج شیعه در هند، مجله مشکوه، شماره ۸۷
۲۴. عرفان اصغر، سفر به سرزمین هزار آیین، گزارش سفر آیت الله مصباح یزدی به هندوستان، قم، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۷.
۲۵. عزیز احمد، تاریخ تفکر اسلامی در هند، ترجمه نقی لطفی و محمد جعفر یاحقی، تهران، انتشارات کیهان، ۱۳۶۷.
۲۶. کتانی علی، اقلیت‌های مسلمان در جهان امروز، ترجمه محمد حسین آریا، تهران، امیر کبیر، چاپ دوم، ۱۳۸۳.
۲۷. گلی زواره غلام رضا، سرزمین اسلام، شناخت کشورهای اسلامی و نواحی مسلمان نشین جهان، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷.
۲۸. مائده کریمی قهرودی، نگاهی به روابط مسلمانان و هندوها در کشور هندوستان، مندرج در پایگاه اینترنتی <http://southasia.blogfa.com>
۲۹. مشیر الحسن، جنبش اسلامی و گرایش‌های قومی در مستعمره هند، ترجمه حسن لاهوتی، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی استان قدس رضوی، ۱۳۶۷.
۳۰. مهدی نژاد رضا و محمدرضا کلانفری بایی، جزوه هند، دفتر مطالعات و کارشناسی کشورها، معاونت پژوهش، جامعه المصطفی (ص)، ۱۳۸۶.
۳۱. یاری یاسمن، علت حمله مسلمانان به هند، به نقل از پایگاه اینترنتی <http://parssea.org>
۳۲. یاری سیاوش، تاریخ اسلام در هند، قم، نشر ادیان، ۱۳۸۸.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی